

نوآوری‌های پیشگیری از قاچاق کالا و ارز در قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۴۰۱

حسین رنجبر

استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه شمال، آمل، ایران.

h.ranjbar@shomal.ac.ir

زینب مجلسی (نویسنده مسئول)

کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه شمال، آمل، ایران.

majlesizeinab@gmail.com

قابل انتشار در دوره ۲۵، شماره ۶۷ (پاییز ۱۴۰۵) نشریه پژوهش‌های حقوقی

چکیده

پدیده قاچاق و تأثیر مخرب آن بر امور حائز اهمیت هم‌چون تولید و تجارت قانونی، سرمایه‌گذاری و اشتغال، امنیت اقتصادی کشور را به خطر می‌اندازد؛ در نتیجه باید با جدیت به پیشگیری و مقابله با این امر پرداخت. از طرفی با تحولات روز افزون در امور مختلف اقتصادی، ابداعات جدید و تنوع در شیوه‌های ارتکاب قاچاق کالا و ارز، لازم است که در ساز و کار پیشگیری و کنترل این حوزه، نوآوری‌هایی شکل گیرد تا پاسخگوی پیشگیری از این تهدید بزرگ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باشد. مسئله حائز اهمیت در پژوهش پیش‌رو، آن است که اصلاحیه ابلاغی سال ۱۴۰۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، در حیطه پیشگیری از قاچاق کالا و ارز، چه گام‌هایی برداشته است؟ این پژوهش از نوع توصیفی-تحلیلی و روش گردآوری داده‌ها در آن به صورت اسنادی-کتابخانه‌ای است. در پژوهش حاضر، با بررسی اصلاحیه ابلاغی ۱۴۰۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و قوانین و نظریات مرتبط با آن، دریافته می‌شود که پیشگیری از قاچاق کالا و ارز در این مقاله، به مفهوم عام پیشگیری، به کلیه تدابیر پیشگیرانه کنشی و واکنشی، کیفی و غیرکیفری اشاره داشته و اطلاق می‌گردد. در ادامه نیز به بررسی نوآوری پیشگیری از قاچاق کالا و ارز از حیث رویکردهای پیشگیری (کیفری و غیرکیفری)، سطوح پیشگیری (اولیه، ثانویه و ثالثه)، فرایندهای پیشگیری (انفعالی و فعال) و فرایندهای زمانی پیشگیری (کوتاه مدت و بلند مدت) پرداخته می‌شود.

واژگان کلیدی: قاچاق کالا و ارز، پیشگیری از قاچاق، رویکردهای پیشگیری از قاچاق، سطوح پیشگیری از قاچاق، فرایندهای پیشگیری از قاچاق.

مقدمه

قاچاق کالا و ارز، یکی از شایع‌ترین نشانه‌های اقتصاد ناسالم در دنیا و معضلی است که علاوه بر وارد ساختن خسارت‌های فرهنگی و اقتصادی گسترده به کشور، جامعه را از به دست آوردن درآمدهای قانونی و مشروع چشم‌گیر، محروم ساخته است؛ در چنین شرایطی توجهات عدالت‌خواهانه و حمایت‌گرایانه به قشری از جامعه که درآمد مشروع و قانونی دارند، عین صواب است و این امر، مستلزم اتخاذ تدابیر شایسته‌ای است که در عین پیشگیری از قاچاق، از ارتکاب روزافزون آن جلوگیری نمود.

با شناخت انواع، سطوح، فرایندها (انفعال و فعال) و فرایندهای زمانی پیشگیری از قاچاق کالا و ارز و همچنین تصویب قوانین شفاف و کارآمد در این حیطه، می‌توان از اقدام به قاچاق کالا و ارز پیشگیری نمود، امنیت اقتصادی کشور را بیش از پیش بالا برد و از قشری که در جامعه درآمد مشروع و قانونی دارند، حمایت کرد. پژوهش پیش رو نیز، از آن جهت حائز اهمیت است که به بررسی نوآوری‌ها و اصلاحات ایجاد شده در زمینه پیشگیری از قاچاق کالا و ارز می‌پردازد.

مشکل اصلی آنجاست که قاچاق کالا و ارز، یک تهدید عظیم برای کشور در زمینه‌های اقتصادی، امنیتی، اجتماعی و فرهنگی می‌باشد. قاچاق کالا و ارز، در کنار رسوخ و برانگیز بر امور حائز اهمیت کشور همانند تولید و تجارت قانونی، سرمایه‌گذاری، اشتغال نیروی کار اجتماع و کاهش درآمدهای دولت، امنیت اقتصادی کشور را نیز به خطر می‌اندازد؛^۱ لذا، با عنایت به تحولات روزافزون در امور مختلف اقتصادی کشور، ورود ابداعات نو به این حوزه و همچنین دگرگونی در شیوه‌های ارتکاب قاچاق کالا و ارز، ضرورت دارد که در ساز و کارهای کنترل و تنظیم این حوزه نیز نوآوری‌ها و اصلاحاتی ایجاد گردد تا از جهت ماهوی و شکلی، پاسخگوی پیشگیری از قاچاق کالا و ارز بوده و پیشبرد ارتکاب قاچاق را دشوار نماید. در حیطه مبارزه با قاچاق کالا و ارز، آثار و مقالات متعددی منتشر شده است که نویسندگان این آثار، کوشیده‌اند که قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز را در حیطه‌های مختلفی مورد بررسی قرار دهند؛ همانند پژوهش قاسمی و نصر (۱۴۰۰) که پیرامون آسیب‌شناسی سیاست جنایی ایران در قبال قاچاق کالا و ارز با تأکید بر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ می‌باشد و بر اساس آن، رویکرد بازدارندگی کیفرگرا، عدم تناسب مجازات‌ها و جرائم، گسترش مصادیق قاچاق، مغایرت با بعضی اصول حکم فرما بر جرائم اقتصادی، معارضه بین قانون امور گمرکی و قانون مبارزه با قاچاق ارز و کالا در برخی موارد و ... از برجسته‌ترین نمودهای آسیب‌های موجود در جهت پیشگیری و رویارویی با قاچاق به شمار می‌آیند. منصوری محمدآبادی و همکاران (۱۴۰۰)، الگوی سیستم‌های نرم مدیریت به منظور پیشگیری از قاچاق کالا را مورد بررسی قرار داده‌اند که استفاده از روش شناسی این سیستم‌های نرم، منجر به ارائه چارچوبی فراگیر و جامع در رابطه با مدیریت پیشگیری از قاچاق کالا توسط نیروی

^۱ محمد صالح ولیدی، «نگاهی به خلأ قانونی و کاستی‌های کاربردی قوانین راجع به قاچاق کالا و ارز»، فصلنامه علمی تحقیقات حقوقی بین-

المللی، ۱، (۱۳۸۶)، ۲۷۹-۳۴۰.

انتظامی شد و به موجب آن، مفهوم جدیدی از مشتریان، مالکان، فرآیندها و محدودیت‌ها ارائه گردید. موسوی و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهش خود به الگوی پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز مبتنی بر اندیشه فرماندهی معظم کل قوا در چهار بعد مدیریتی و اجرایی، تقنینی، فرهنگی-اجتماعی و قضایی پرداخته‌اند و یافته‌های ایشان حاکی از آن است که الگوی نشأت یافته از اندیشه رهبر معظم انقلاب، نگاهی همه جانبه به ابعاد چهارگانه مذکور دارد. سلاجقه و همکاران (۱۳۹۸)، به بررسی پیشگیری موقعیت مدار از قاچاق کالا در قانون گمرکی پرداخته‌اند که بر اساس این پژوهش می‌توان دریافت که اغلب وظایف اداری گمرک، دارای عملکرد پیشگیرانه وضعی و در عین حال آثار قابل توجهی بر کاهش تخلفات گمرکی و قاچاق داشته است؛ لکن عدم مطالعه دوجانبه آموزه‌ها و مؤلفه‌های پیشگیرانه کنشگران و نیز کوتاهی در این زمینه، از تأثیر حداکثری و روزآمدی آنها کاسته است.

هر پژوهش به گونه‌ای است که می‌تواند طیف گوناگونی از هدف‌ها را دنبال کند که آن هدف‌ها می‌توانند توصیفی، اکتشافی، فهمی، تبیینی، پیش‌بینی، تغییری، ارزشیابی و یا برآورد تأثیر باشند^۲. پژوهش پیش‌رو نیز از حیث بررسی اصلاحات و نوآوری‌های قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در زمینه پیشگیری از قاچاق، اهداف توصیفی-تبیینی و در عین حال ارزشیابی و برآورد تأثیر اجتماعی را دنبال می‌نماید.

پرسش اصلی پژوهش آن است که نوآوری‌های اصلاحیه ابلاغی ۱۴۰۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در زمینه پیشگیری از قاچاق کالا و ارز کدام‌اند؟ به نظر می‌رسد که اصلاحیه ۱۴۰۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز در زمینه‌های مختلف پیشگیری از قاچاق کالا و ارز از جمله رویکردهای پیشگیری از قاچاق کالا و ارز، سطوح پیشگیری از قاچاق، فرایندهای پیشگیری از آن و همچنین فرایندهای زمانی پیشگیری از قاچاق کالا و ارز، نوآوری‌های کارآمدی داشته است.

---

^۲. نورمن بلیکی، طراحی پژوهش‌های اجتماعی، ترجمه حسن چاوشیان (تهران: نی، ۱۳۹۰)، ۱۰۰.

۱. مفهوم شناسی

۱-۱. قاچاق کالا و ارز

به هر فعل یا ترک فعلی که باعث نقض تشریفات قانونی مربوط به ورود و خروج کالا و ارز گردد، قاچاق کالا و ارز گفته می‌شود؛ به تعبیر دیگر، ورود و خروج کالا و ارز در هر کشور، دارای قواعد و ضوابطی است که در صورت انجام نگرفتن آن‌ها، قاچاق کالا و ارز صورت پذیرفته است. به تعبیر دیگر قاچاق کالا و ارز، عبارت از هر نوع مبادله یا معامله‌ی کالا با پول یا کالای دیگر است که حکومت برای آن ممنوعیت یا محدودیت ایجاد کرده باشد^۳؛ به عبارت دیگر، منظور از قاچاق کالا و ارز، ورود و خروج کالاهای موضوع درآمد دولت (مجاز یا مشروط) بدون پرداختن حقوق و عوارض گمرکی به همراه عدم رعایت ضوابط کالاهای ممنوع (ممنوع قانونی و ممنوع توسط دولت) در قلمرو حاکمیت دولت است^۴.

۱-۲. پیشگیری از قاچاق

پیشگیری از قاچاق کالا و ارز، به مفهوم عام پیشگیری، به کلیه تدابیر پیشگیرانه کنشی و واکنشی، کیفری و غیرکیفری اشاره داشته و اطلاق می‌گردد؛ به تعبیر دیگر، پیشگیری از قاچاق آن است که قدرت عمومی با بهره‌گیری از تدابیر لازم، اشخاص را از رفتارهای متعارضانه و متجاوزانه علیه مصالح اجتماعی همچون قاچاق کالا و ارز، باز دارد و یا از تکرار آن‌ها، جلوگیری نماید^۵. به تعبیر دیگر، شیوه‌ها، راهکارها، تدابیر و اقدامات در جهت پیشگیری و جلوگیری از قاچاق و یا اصلاح و بازپروری مرتکبان قاچاق واقع شود، پیشگیری از قاچاق کالا و ارز نامیده خواهد شد که دارای رویکردها (کیفری و غیرکیفری)، سطوح (اولیه، ثانویه و ثالثه)، فرایندها (انفعالی و فعال) و فرایندهای زمانی (کوتاه مدت و بلند مدت) مختلفی می‌باشد.

۱-۲-۱. رویکردهای پیشگیری از قاچاق

پیشگیری از قاچاق کالا و ارز، از حیث رویکرد، بر دو قسم کیفری و غیرکیفری می‌باشد. اصطلاح پیشگیری از قاچاق در معنای موسع خود، شامل اقدامات کیفری و غیرکیفری به منظور مقابله با قاچاق کالا و ارز و در مفهوم مضیق خود، فقط تدابیر غیرکیفری علیه قاچاق را شامل می‌شود^۶. پیشگیری کیفری، همان

^۳ امیر اصلانی افراشته، «قاچاق کالا در ایران و ارائه مدلی مفهومی بر اساس علل و پیامد های آن» (مقاله ارائه شده در دومین کنفرانس بین المللی پژوهش های نوین در مدیریت و مهندسی صنایع، شرکت مدیران ایده پردازان پایتخت ایلیا (تهران)، ۲۷ اسفند ۱۳۹۴).

^۴ سلیمان منصوری محمدآبادی، «الگوی سیستم های نرم مدیریت به منظور پیشگیری از قاچاق کالا»، فصلنامه پژوهش های دانش انتظامی، ۲۳ (۱۴۰۰)، ۱۷۴-۱۴۹.

^۵ محمد علی اردبیلی، حقوق جزای عمومی، جلد نخست (تهران: میزان، ۱۳۹۶)، ۴۸.

^۶ شهلا معظمی، «پیشگیری جرم شناختی»، فصلنامه پژوهشی تحلیلی و آموزشی مجد، ۱ (۱۳۸۶).

پیشگیری از قاچاق از طریق جرم انگاری و اجرای مجازات متناسب^۷ و پیشگیری غیرکیفری، تدابیر پیش گیرانه و اقدامات غیر قهرآمیز و غیرسرکوبگر است که قبل از وقوع قاچاق انجام گیرد.^۸

۲-۲-۱. سطوح پیشگیری از قاچاق

پیشگیری از قاچاق، همان ایمن سازی محیط‌های در معرض ارتکاب قاچاق و حذف عامل‌های جرم‌زا در جوامع انسانی بر پایه دستاوردهای به دست آمده از کاوش‌های جرم شناسی است.^۹ یکی از تقسیم بندی‌های معروف پیشگیری از قاچاق، تقسیم بندی کاپلان با عنوان «پیشگیری سه‌گانه» می‌باشد که یک تقسیم‌بندی از منظر سطح بندی یا اولویت‌هاست و بر پایه الگوی پیشگیری پزشکی بنا نهاده شده است.^{۱۰} سطح اول آن، پیشگیری اولیه نامیده می‌شود که موجب بر هم زدن اوضاع و احوال و محیط جرم‌زا می‌گردد. سطح دوم آن، همان پیشگیری ثانویه است که در حالت‌های خطرناک یا در آستانه وقوع قاچاق مداخله نموده و محل و وضعیت فعال در فراهم آوردن زمینه ارتکاب قاچاق را شناسایی می‌نماید. سطح سوم یا پیشگیری ثالثه نیز شامل تدابیری جهت پیشگیری از تکرار قاچاق می‌باشد.^{۱۱}

۳-۲-۱. فرایندهای پیشگیری از قاچاق

تقسیم بندی بر اساس فرایندهای پیشگیری از قاچاق، برای اولین بار در نشست مجمع عمومی اینترپل در سال ۱۹۶۳ مطرح گردیده و به ادبیات پیشگیری ورود پیدا کرد.^{۱۲} فلذا پیشگیری از قاچاق بر اساس فرایندها، به دو دسته انفعالی و فعال تقسیم می‌شود. پیشگیری انفعالی، نوعی اخطار و هشدار به جامعه و هم‌چنین پدافند و دفاع در برابر قاچاق می‌باشد که در آن، مرتکب قاچاق، ارتکاب عمل را به دست دارد.^{۱۳} پیشگیری فعال، در مقابل پیشگیری انفعالی قرار دارد که در آن، مراجع پیشگیری از قاچاق، ابتکار عمل را در دست دارند، به صورت کاملاً تهاجمی به رویارویی با قاچاق می‌پردازند و در زمینه پیشگیری و جلوگیری از وقوع قاچاق، اقدامات مثبتی انجام می‌دهند.^{۱۴}

۴-۲-۱. فرایندهای زمانی پیشگیری از قاچاق

^۷ علی حسین نجفی ابرندآبادی، پیشگیری عادلانه از جرم (مندرج در علوم جنایی) (مجموعه مقالات در تجلیل از استاد دکتر محمد آشوری) (تهران: سمت، ۱۳۸۳)، ۵۸۵.

^۸ جان کاتینگهام، «فلسفه مجازات»، ترجمه ابراهیم باطنی و محسن برهانی، فصلنامه فقه و حقوق، ۴(۱۳۸۴)، ۱۷۰-۱۴۷.

^۹ اردبیلی، پیشین، ۴۸.

^{۱۰} کشتکار، پیشین، ۶۷.

^{۱۱} علی حسین نجفی ابرندآبادی، «تقریرات درس جرم شناسی مقطع دکتری (مباحثی در علوم جنایی)»، گروه حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران، ۱۳۸۰، ۷۵۹.

^{۱۲} کشتکار، پیشین، ۶۹.

^{۱۳} نجفی ابرندآبادی، پیشین، ۷۵۸؛ حسین جعفری پناه، «نقش فناوری در پیشگیری از جرم» (پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بوعلی سینا، ۱۳۹۴)؛ کشتکار، پیشین، ۶۹.

^{۱۴} نجفی ابرندآبادی، پیشین، ۷۵۸؛ جعفری پناه، پیشین، ۱۸.

تقسیم پیشگیری از قاچاق بر اساس فرایندهای زمانی، ناظر به مدت زمان مؤثر در پیشگیری است؛ بر این اساس، پیشگیری از قاچاق به دو دسته کوتاه مدت و بلند مدت تقسیم می‌شود. پیشگیری‌های کوتاه مدت، دارای مدت زمان انجام کوتاه‌تر و اثرات سطحی‌تر و پیشگیری‌های بلند مدت دارای مدت زمان انجام طولانی‌تر و اثرات بنیادی‌تری است.^{۱۵}

۲. رویکردهای پیشگیری از جرم قاچاق کالا و ارز

پیشگیری^{۱۶} از جهت لغوی، به معنای تقدّم به حفظ و صیانت، دفع، جلوگیری و جلوی مرض را گرفتن^{۱۷} و از نظر اصطلاحی، فرایندی است عقلی که تجربه، درستی یا نادرستی این فرایند را آشکار می‌کند. پیشگیری از مباحث عملی و حائز اهمیت در تمامی علوم به خصوص جرم شناسی می‌باشد که در کنار بررسی عوامل (اجتماعی و وضعی) پدیده مجرمانه، سعی در پیشگیری از وقوع جرائم با ارائه راهکارها و تدابیر پیشگیرانه دارد.^{۱۸} پیشگیری، شامل اقدامات و تدابیر گروهی و جمعی بوده و مخاطب پیشگیری، کل جمعیت و یا یک بخش معینی از کل است^{۱۹} و کمال و پیشرفت تدبیر و سیاست پیشگیری، وامدار تجدیدنظر پیوسته در راهکارها و روش‌های به کار رفته در تدارک اهداف پیشگیری می‌باشد.^{۲۰} پیشگیری از قاچاق کالا و ارز، مجموعه‌ای از شیوه‌ها، راهکارها، تدابیر و اقداماتی است که در جهت پیشگیری و جلوگیری از قاچاق و یا اصلاح و بازپروری مرتکبان قاچاق واقع می‌شوند.

برای مثال، مطابق تبصره سوم ماده ۷۷ قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ابلاغ شده در سال ۱۴۰۱، دولت مکلف به پیش‌بینی و اختصاص هزینه‌های مرتبط با برنامه‌های مبارزه و پیشگیری از قاچاق دستگاه‌های متکفل (که از محل این ماده مذکور تأمین نمی‌شوند) در بودجه‌های سنواتی شده است. هم-چنین مطابق تبصره چهارم ماده ۷۷ این قانون، ستاد مبارزه با قاچاق، موظف است که هر شش ماه یکبار، عملکرد به این ماده را به کمیسیون‌های حقوقی، قضایی و اقتصادی مجلس شورای اسلامی گزارش کند. تبصره‌های مذکور، از موارد حمایت ویژه قانون گذار از امر پیشگیری از جرائم می‌باشند.

۲-۱. رویکردهای پیشگیری از قاچاق کالا و ارز

^{۱۵}. کشتکار، پیشین، ۶۸.

^{۱۶}. Prevention

^{۱۷}. محمد معین، فرهنگ فارسی، گرد آورنده عزیزالله عزیز زاده (تهران: آدنا، ۱۳۸۶)، ۳۹۶.

^{۱۸}. رونالد وی کلارک و جان ای ایک، جرم شناسی پیشگیری، ترجمه مهدیه تقی زاده و مهدی مقیمی (تهران: سازمان زرد (دفتر تحقیقات کاربردی فرماندهی انتظامی تهران بزرگ)، ۱۳۸۸)، ۹.

^{۱۹}. علی حسین نجفی ابرندآبادی، «پیشگیری از بزهکاری و پلیس محلی»، مجله تحقیقات حقوقی، ۲۶(۱۳۷۸)، ۱۲۹-۱۵۰؛ سعید خانی، «بررسی راهکارهای پیش‌گیری وضعی از قاچاق کالا با رویکرد انتظامی»، فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، ۴(۱۳۹۲)، ۱۳۳-۱۴۹.

^{۲۰}. محمد علی اردبیلی، «پیشگیری از اعتیاد» (مجموعه مقالات همایش بین‌المللی علمی-کاربردی جنبه‌های مختلف سیاست جنایی در قبال مواد مخدر) (روزنامه رسمی ایران، ۱۳۷۹)، ۱۵۹.

مطابق بند (۵) اصل ۱۵۶ قانون اساسی، از وظایف قوه قضائیه، اقدام متناسب جهت پیشگیری از وقوع جرائم و اصلاح مجرمین است؛ یکی از این جرایم، قاچاق کالا و ارز خواهد بود که خسارات جبران ناپذیری را برای کشور، به بار می‌آورد. با عنایت به تاریخ جامعه و روش‌های مبارزه بشر با پدیده قاچاق کالا و ارز، جرم‌شناسان، از حیث رویکرد، پیشگیری از قاچاق را به دو گونه غیرکیفری و کیفری تقسیم کرده‌اند. معنای موسع پیشگیری از جرم، از جهت اصطلاحی، شامل اقدامات غیرکیفری و کیفری برای خنثی ساختن عامل‌های ارتکاب جرم و کاهش میزان بزهکاری می‌گردد؛ لکن مفهوم مضیق پیشگیری، تنها شامل تدبیرهای غیرکیفری می‌گردد.^{۲۱}

۲-۱-۱. پیشگیری کیفری

نوع اول پیشگیری از قاچاق کالا و ارز، پیشگیری کیفری است. پیشگیری کیفری، همان پیشگیری از قاچاق به صورت جرم انگاری و اجرای مجازات مناسب، بازدارنده و کارآمد است که به پیشگیری کیفری موسوم می‌باشد. پیشگیری کیفری از قاچاق، از یک جهت، با ایجاد تهدید کیفری برای تابعان حقوق کیفری و از جهت دیگر، با به اجرایی ساختن این تهدید به صورت مجازات اشخاصی که ممنوعیت‌های کیفری را زیر پا گذاشته‌اند، در جایگاه پیشگیری خاص و عام از قاچاق کالا و ارز قرار می‌گیرد.^{۲۲}

۲-۱-۱-۲. پیشگیری عام

پیشگیری عام، همان استفاده از جنبه ارباب‌آمیز حقوق کیفری به ویژه مجازات می‌باشد؛ پیشگیری عام مبتنی بر این دلیل که ایجاد ترس، وحشت و رعب از دستگیر شدن و مجازات، باعث منصرف شدن اشخاص از ارتکاب جرم می‌گردد؛ بنابراین، قانونگذار به وسیله جرم انگاری برخی از رفتارها مانند قاچاق و سرقت و هم‌چنین، معین ساختن مجازات برای مرتکبان این قبیل اعمال و ارباب اشخاصی که با نبود مجازات، امکان دارد که برای ارتکاب قاچاق و جرایمی دیگر وسوسه شوند، از وقوع قاچاق پیشگیری می‌نماید.^{۲۳}

۲-۱-۱-۲. پیشگیری خاص

پیشگیری کیفری خاص از قاچاق کالا و ارز، همان پیشگیری از تکرار قاچاق توسط مرتکب قاچاق است که با اصلاح مرتکبان قاچاق، همراه است و طبق دومین بخش از پنجمین بند اصل ۱۵۶ قانون اساسی، توسط قوه قضائیه تحقق می‌یابد؛ همانگونه که بر اساس سومین ماده آئین نامه سازمان زندان‌ها و اقدامات

^{۲۱}. معظمی، پیشین، ۹۳.

^{۲۲}. نجفی ابرندآبادی، پیشین، ۵۸۵.

^{۲۳}. همان، ۵۸۵.

تامینی و تربیتی کشور (مصوب ۸۴/۹/۲۰)، هدف از نگهداری محکومان در زندان، بازسازی، بازپروری و حرفه‌آموزی آنهاست؛ همچنین در اولین ماده از آیین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها مصوب سال ۱۴۰۰، به مؤسسه کیفری اشاره شده که شخص متهم و یا محکوم، با هدف اصلاح، بازسازی و تربیت، در آن نگهداری می‌شود.^{۲۴}

۲-۱-۱-۳. مصادیق پیشگیری کیفری در اصلاحیه ابلاغی ۱۴۰۱

- کالایی که به جهت صلاحیت اعطاء شده قانونی، مطابق مصوبات هیأت وزیران یا سایر مراجع قانونی بر اساس مقتضیات و شرایط خاص، ورود یا صدور آن ممنوع شود، در حکم کالای مجاز مشروط بوده و حسب مورد مجازات جرائم و تخلفات مرتبط، حداکثر مجازات مربوط به کالای مجاز مشروط است (مطابق تبصره الحاقی بند (ج) ماده یک).

- جریمه نقدی ارز وارد شده، یک تا دو برابر بهای آن (بر حسب ریال) و جریمه نقدی ارز خارج شده یا اقدام به خروج ارز، دو تا چهار برابر بهای آن (بر حسب ریال) و در سایر موارد، ضبط ارز انجام نگردیده و تنها معادل بهای ریالی ارز تحت عنوان جریمه نقدی اخذ می‌شود (مطابق بند (ت) ماده ۱۸ اصلاحیه ابلاغی ۱۴۰۱).

- هرگاه فروش یا عرضه کالای قاچاق از راه رسانه‌ها یا فضای مجازی مانند شبکه اجتماعی، تارنما، پیامک و یا تلفن صورت گیرد، مرتکب علاوه بر ضبط کالای مورد نظر، به دو برابر ارزش کالای قاچاق محکوم می‌شود (مطابق تبصره (۱) ماده ۱۸ اصلاحیه ابلاغی ۱۴۰۱).

- هرگونه معامله که در رابطه با کارت بازرگانی صورت بگیرد (که به طور عرفی فروش، خرید، اجاره یا واگذاری آن محسوب شود) و نیز هرگونه بهره برداری که از منافع کارت بازرگانی فرد دیگری تحت هر عنوانی صورت گیرد، ممنوع خواهد بود و انتقال گیرنده (بهره بردار) و انتقال دهنده مجازات خواهند شد (ماده ۳۳ مکرر ۲ اصلاحیه ابلاغی ۱۴۰۱).

- مجازات هر یک از شرکاء قاچاق، مجازات فاعل مستقل است؛ در صورتیکه دو یا چند نفر مرتکب قاچاق شده و یا در سایر جرائم و تخلفات مربوطه شرکت نموده باشند (مطابق ماده ۶۶ اصلاحیه ابلاغی ۱۴۰۱). در نتیجه با توجه به ماده فوق، می‌توان گفت که حکم شراکت در قاچاق همان مجازات اصلی جرم است؛ به طوریکه گویی شریک جرم، خودش آن جرم را به طور کامل انجام داده است.

۲-۱-۲. پیشگیری غیرکیفری

نوع دوم از انواع پیشگیری، پیشگیری غیرکیفری است. پیشگیری غیرکیفری، تدابیری پیش گیرانه را شامل می‌گردد که دستاورد و نتیجه دانش جرم‌شناسی است و از آن به پیشگیری اجتماعی و وضعی یاد می‌شود. این پیشگیری، نوعی از پیشگیری است که قبل از وقوع قاچاق کالا و ارز در جامعه، انجام می‌گردد و به

^{۲۴}. همان، ۵۸۵.

معنای به کارگیری اقدام‌های غیر قهرآمیز و غیرسرکوب‌گر که ماهیتی فرهنگی، اقتصادی، وضعی، اجتماعی، آموزشی و غیره دارند، می‌باشد. هدف از پیشگیری غیرکیفری، جامعه پذیر و قانونمند ساختن اشخاص و محافظت از آماج‌های جرم با هدف جلوگیری از وقوع قاچاق است.^{۲۵} پیشگیری‌های غیرکیفری خود به دو گونه وضعی و اجتماعی تقسیم شده‌اند:

۲-۱-۲-۱. پیشگیری اجتماعی

پیشگیری اجتماعی^{۲۶}، مجموعه‌ای از اقدامات پیشگیرانه می‌باشد که بر همه محیط‌های اطراف شخص که در روند جامعه‌پذیری او اثر داشته و دارای عملکرد اجتماعی هستند، تأثیر می‌گذارد. این روش پیشگیری از قاچاق کالا و ارز، بر برنامه‌های تکمیلی تمرکز داشته و سعی در بهبود آموزش، بهداشت زندگی خانوادگی، مسکن، اوقات فراغت و فرصت‌های شغلی دارد تا محیطی امن و سالم ایجاد نماید. ذیل موارد مذکور هدف از پیشگیری اجتماعی از قاچاق کالا و ارز، به طور غیرمستقیم یا مستقیم، تأثیرگذاری بر شخصیت افراد می‌باشد تا از سامان دهی فعالیت‌های خود پیرامون انگیزه‌های بزهکارانه، پرهیز نمایند. موردی از موارد اصلاحات و الحاقات صورت گرفته در اصلاحیه ۱۴۰۱ عبارت است از توجه ویژه به معیشت و اشتغال مردم در مناطق مرزی به خصوص جوانان، ایجاد شغل‌های مولد، ایجاد و توسعه شهرک‌های صنعتی برای مرزنشینان در کنار مشاغل رسمی و غیر رسمی مرزی من جمله کولبری^{۲۷} و هم‌چنین تجهیز بازارچه‌های مرزی موجود به جای افزودن بر تعداد آنان (سلسله جلسات کمیسیون‌های تخصصی مجلس شورای اسلامی ایران^{۲۸}).

۲-۲-۱-۲. پیشگیری وضعی

پیشگیری وضعی^{۲۹} را «اقداماتی پیشگیرانه معطوف به احوال و اوضاع است که ممکن است در آن وضع، جرائم به وقوع بپیوندند.» معرفی کرده‌اند و هدف از آن، حصول ترتیبی می‌باشد که در آن بهای ارتکاب اعمال مجرمانه برای مرتکب، بیش از سود حاصل شده از آن گردد؛ زیرا که از نظر طرفداران این قسم از

^{۲۵} کاتینگهام، پیشین، ۱۵۸-۱۵۹.

^{۲۶} Social prevention

^{۲۷} کولبری اصطلاحی رایج میان مردم محلی مناطق مرزنشین است و به افرادی گفته می‌شود که برای کسب درآمد زندگی خود به حمل کالاها و اجناسی بین دو طرف خط مرزی مبادرت می‌ورزند. کولبران به خاطر بیکاری و از روی ناچاری و در قبال دستمزد ناچیز، اقدام به عبور غیر قانونی از مرز و حمل و وارد کردن کالای غیر قانونی خارجی می‌کنند. کالای مورد نظر که بدون پرداخت عوارض طبق تعریف قانون قاچاق محسوب می‌شود، از طریق کولبران یا به وسیله حمل با حیوان بارکش از مناطق صعب العبور مرزی به داخل شهرها و روستاهای مرزی انتقال داده می‌شود. بیشتر این اجناس تلویزیون، کولر، بخاری، سیگار، لاستیک خوردرو، پوشاک و منسوجات است. کولبری در استان‌های مرزی من جمله آذربایجان غربی، کردستان، کرمانشاه و سیستان و بلوچستان بیشتر رواج دارد و جزو یکی از خطرناکترین کارها و مشاغل غیررسمی در مرزهای ایران محسوب می‌شود.

^{۲۸} سلسله جلسات کمیسیون‌های تخصصی مجلس شورای اسلامی ایران، کمیسیون امور داخلی کشور و شوراها، مورخ ۱۴۰۲/۶/۲۲، جلسه (۴۵۷)، بررسی طرح‌ها و لوایح ارجاعی به کارگروه‌های تخصصی با حضور کارشناس مرکز پژوهش‌ها و دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط

^{۲۹} Situational prevention

پیشگیری، انسان یک موجود حسابگر است و زیان و سود اعمال خود را می‌سنجد. جهت نیل به این هدف، شیوه‌های پیشگیری وضعی از قاچاق، در سه گروه تقسیم بندی شده‌اند:

۱. شیوه‌هایی که تلاش و کوشش را برای ارتکاب قاچاق، افزایش می‌دهند.

۲. فنونی که موجب پرخطر شدن ارتکاب قاچاق می‌گردند.

۳. وسایلی که باعث کاهش جذابیت قاچاق می‌شوند.^{۳۰}

۲-۱-۲-۳. مصادیق پیشگیری غیرکیفری وضعی مطابق قانون اصلاح ابلاغی ۱۴۰۱

- تکلیف بانک مرکزی مبنی بر ایجاد دسترسی برخط و مستمر بانک‌ها، مؤسسات مالی-اعتباری و صرافی‌ها به «سامانه ارزی» جهت ثبت معاملات با قابلیت وارد کردن شناسه پیگیری، میزان و زمان انجام معامله، طرفین معامله و ... (مطابق تبصره ۲ و ۳ ماده ۲ مکرر اصلاحیه ۱۴۰۱).

- راه‌اندازی و بهره‌برداری از «سامانه مقررات تجاری» با هدف ابلاغ و اطلاع رسانی مقررات تجاری در فرایندهای تجارت (مطابق ماده ۶ مکرر ۱ اصلاحیه ۱۴۰۱).

- تکلیف وزارت صنعت، معدن و تجارت به همراه دیگر دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط به فراهم آوردن امکان صدور قبض انبار و حواله انبار برای کلیه انبارها و مراکز نگهداری کالا از طریق «سامانه جامع انبارها و مراکز نگهداری کالا» (مطابق ماده ۶ مکرر ۲ اصلاحیه ۱۴۰۱).

- با هدف مقابله و پیشگیری سامانه محور در مقابله با قاچاق کالا و همچنین رسیدگی فوری و دقیق به تخلفات و جرائم این حوزه، دستگاه‌های مأمور و مسئول با محوریت ستاد مبارزه با قاچاق ارز و کالا، سامانه‌های گمرکات کشور، جامع تجارت و دیگر سامانه‌های وضع شده قانون مبارزه با قاچاق ارز و کالا را با فوریت عملیاتی و تکمیل نموده و ارتباط میان سامانه‌ها را برقرار نمایند و همه اطلاعات لازم در این سامانه‌ها بارگذاری بشود به گونه‌ای که سلسله ورود، کشف اموال قاچاق، رسیدگی و تعیین تکلیف اموال قاچاق به شکل برخط قابل رصد و بهره‌برداری باشد و بازرسی ویژه، پیشرفت کار و دستگاه‌هایی را که همکاری بایسته ندارند، معرفی تا برخورد لازم صورت بگیرد (مطابق بند چهارم دستورالعمل پیشگیری و مقابله با قاچاق کالا و ارز ریاست جمهوری).

۳. سطوح پیشگیری از قاچاق کالا و ارز

^{۳۰}. ریموند گسن، «روابط میان پیشگیری وضعی و کنترل بزهکاری»، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، مجله تحقیقات حقوقی، ۱۲۲،

(۱۳۷۶)، ۶۲۸-۶۰۵.

یکی از معروفترین تقسیم‌بندی‌های پیشگیری از جرائم، تقسیم‌بندی کاپلان ذیل عنوان پیشگیری سه گانه می‌باشد که همان پیشگیری از جرائم از منظر سطح بندی یا اولویت‌ها می‌باشد. در تقسیم‌بندی مذکور، سه قسم اصلی برای پیشگیری از جرائم، مورد بررسی واقع می‌گردد که برگرفته از تئوری همه‌گیرشناسی^{۳۱} پزشکی^{۳۲} می‌باشد. برنامه‌های پیشگیری، مجموعه‌ای از راهبردها و استراتژی‌ها را طی چند مرحله، به کار می‌برد. طبق عقیده کاپلان، پیشگیری دارای سطوح سه‌گانه اولیه، ثانویه و ثالثه می‌باشد^{۳۳}. به تعبیر دیگر این تقسیم‌بندی، تقسیم‌بندی پیشگیری بر پایه الگوی پزشکی می‌باشد که به سطوح سه‌گانه پیشگیری معروف است. سطح اول آن تحت عنوان پیشگیری اولیه، شامل اقداماتی است که موجب برهم زدن اوضاع و احوال و محیط جرم‌زا شود. سطح دوم آن ذیل عنوان پیشگیری ثانویه، شامل مداخله در حالت‌های خطرناک یا در آستانه وقوع جرم می‌گردد و هدف از این سطح پیشگیری، شناسایی محل و وضعیت فعال در فراهم آوردن زمینه جرم می‌باشد. سطح سوم نیز تدابیری است که جهت پیشگیری از تکرار بزهکاری یا بزه‌دیدی نسبت به بزهکاران یا بزه‌دیدگان سابق اعمال می‌گردد^{۳۴}. در ادامه، به تفصیل به بررسی هر یک از این سطوح و نمونه‌هایی از آن در قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۴۰۱ می‌پردازیم:

۳-۱. پیشگیری نخستین (اولیه)

سطح اول از پیشگیری، مجموعه‌ای از سیاست‌ها، برنامه‌ها و اقداماتی می‌باشد که سعی در کنترل و تغییر شرایط جرم‌زای محیط اجتماعی و فیزیکی دارد تا با بهبود شرایط اجتماعی، موجب پیشگیری از ارتکاب انواع جرائم به ویژه قاچاق کالا و ارز، توسط آحاد جامعه گردد. پیشگیری اولیه^{۳۵}، سبب بهبود شرایط زندگی

^{۳۱}. Epidemiology

^{۳۲}. از نظر لغوی کلمه (Epi) به معنی «روی»، کلمه (Demos) به معنی «مردم» و کلمه (Logos) به معنی «بررسی و شناخت» بوده است که بدین ترتیب، معنی لغوی همه‌گیرشناسی یا اپیدمیولوژی، عبارت است از «شناخت آنچه بر مردم می‌گذرد». از لحاظ اصطلاحی، اپیدمیولوژی همان مطالعه نحوه انتشار بیماری‌ها و عوامل بیماری‌زا و همچنین توزیع بیماری‌ها در زمان‌ها، مکان‌ها، نژادها، فرهنگ‌های خاص یا هر عامل مربوط به سلامت می‌باشد. این اصطلاح ابتدا به مفهوم «علم بررسی همه‌گیری بیماری‌های عفونی» به کار برده شد؛ ولی امروزه با پیشرفت تمام علوم از جمله علم پزشکی، بهداشت عمومی، کنترل بسیاری از همه‌گیری‌ها و تحولات اپیدمیولوژیک علل بیماری‌ها (تغییر علل اصلی مرگ و میر از بیماری واگیردار به بیماری مزمن)، دامنه آن وسعت بیشتری پیدا کرده است و به مفهوم «علم بررسی انتشار و علل بیماری‌ها» تلقی می‌شود. این علم، اساس بسیاری از تحقیقات و یافته‌های پزشکی است. در این روش که مطالعات اپیدمیولوژیک نامیده می‌شود، بروز و شیوع یک بیماری با عوامل خطر یا به اصطلاح ریسک فاکتورها مرتبط می‌شود و با تلاش برای کاهش عوامل خطری که ارتباط آن‌ها اثبات شده است، بار بیماری‌ها کنترل می‌شود. اپیدمیولوژی همچنین در فرایند تشخیص با تمرکز بر میزان شیوع بیماری‌ها در مناطق مختلف، احتمال خطاهای تشخیص را کاهش می‌دهد.

^{۳۳}. کشتکار، پیشین، ۶۷.

^{۳۴}. نجفی ابرندآبادی، پیشین، ۷۵۹.

^{۳۵}. Primary prevention

به جهت عدم مجرمیت افراد می‌گردد^{۳۶}. نمونه‌هایی از سطح نخستین پیشگیری در اصلاحیه ۱۴۰۱ عبارتند از:

- مکلف شدن رئیس جمهور یا نماینده ویژه وی به «برگزاری جلسات ستاد مبارزه با قاچاق» حداقل هر دو ماه یکبار (مطابق تبصره ۳ ماده ۳ اصلاحیه ۱۴۰۱)

- راه‌اندازی و بهره برداری از «سامانه مقررات تجاری» با هدف ابلاغ و اطلاع رسانی مقررات تجاری در فرایندهای تجارت (مطابق ماده ۶ مکرر اصلاحیه ۱۴۰۱).

- تکلیف بانک مرکزی مبنی بر ایجاد دسترسی برخط و مستمر بانک‌ها، مؤسسات مالی-اعتباری و صرافی‌ها به «سامانه ارزی» جهت ثبت معاملات با قابلیت وارد کردن شناسه پیگیری، میزان و زمان انجام معامله، طرفین معامله و ... (مطابق تبصره ۲ و ۳ ماده ۲ مکرر اصلاحیه ۱۴۰۱).

۳-۲. پیشگیری دومین (ثانویه)

در این سطح از سطوح پیشگیری، تلاش‌های پیشگیرانه به منظور کنترل اشخاصی خاص که در معرض بزهکاری به ویژه ارتکاب قاچاق قرار دارند، صورت می‌پذیرد. پیشگیری ثانویه^{۳۷}، به آن جهت صورت می‌گیرد که با به کارگیری از تدابیر شایسته و متناسب در اولین فرصت، از ارتکاب قاچاق توسط اشخاصی که در شرایط وخیم به سر می‌برند و احتمال ارتکاب قاچاق از سوی ایشان وجود دارد، پیشگیری نماید.

به عنوان مثال، اطفالی که در خانواده‌های بی بضاعت و از هم گسیخته و محله‌های فقیر در وضعیتی نامناسب زندگی می‌کنند، احتمال مجرمیت و بزهکاری آنان بیشتر از سایرین می‌باشد^{۳۸}.

نمونه‌ای از سطح ثانویه پیشگیری در اصلاحیه ۱۴۰۱ عبارت است از اختصاص بیست و پنج درصد از بودجه سنواتی به منظور موارد پژوهشی و آموزشی در امر پیشگیری و مبارزه با قاچاق و همچنین صیانت، معاضدت، مسائل رفاهی و پاداش کارکنان دستگاه‌های مؤثر در مبارزه با قاچاق کالا و ارز (مطابق بند دوم ماده ۷۷ قانون اصلاح مصوب ۱۴۰۱) که همین موارد مذکور می‌توانند موجب بهبود بیش از پیش عملکرد کارکنان در زمینه مبارزه با قاچاق کالا و ارز و همچنین خودداری ایشان از کمک و مشارکت در روند قاچاق کالا و ارز در داخل و نیز مرزهای کشور می‌گردد.

۳-۳. پیشگیری سومین (ثالثه)

^{۳۶}. کشتکار، پیشین، ۶۷.

^{۳۷}. Second prevention

^{۳۸}. کشتکار، پیشین، ۶۷.

در مرحله سوم از سطوح و مراحل پیشگیری از قاچاق، اقدامات پیشگیرانه به منظور جلوگیری از تکرار قاچاق و اصلاح و بازسازی مرتکبان، صورت می‌گیرد. سومین سطح از پیشگیری یا پیشگیری ثالثه^{۳۹}، در بردارنده برنامه‌هایی همچون ملاحظات کیفی گوناگون به منظور جلوگیری از تکرار قاچاق توسط مرتکب قاچاق می‌باشد. تلاش‌های پیشگیرانه این سطح از پیشگیری، جهت جلوگیری از رفتارهای مجرمانه است تا مرتکبان قاچاق، بازپروری، اصلاح و با محیط اجتماعی خود، سازگار شده و همچنین گرایش به ارتکاب مجدد قاچاق پیدا نکنند^{۴۰}. نمونه‌هایی از سومین سطح پیشگیری در اصلاحیه ابلاغی ۱۴۰۱ عبارتند از:

- از ابطال دائم یا تعلیق موقت گواهینامه رانندگی وسایل نقلیه هوایی، زمینی و آبی و همچنین ابطال دائم و یا تعلیق موقت کارت پیلهوری^{۴۱} (شماره ۶ و ۷ از بند الف ماده ۶۹ اصلاحیه ابلاغی ۱۴۰۱).

- حسب مورد ابطال کارت بازگانی در صورت مورد معامله قرار گرفتن کارت بازگانی (که به طور عرفی فروش، خرید، اجاره یا واگذاری آن محسوب شود) و نیز هرگونه بهره برداری از منافع آن توسط فرد دیگری (ماده ۳۳ مکرر ۲ اصلاحیه ابلاغی ۱۴۰۱).

۴. فرایندهای پیشگیری از قاچاق کالا و ارز

این تقسیم بندی، برای اولین بار در نشست مجمع عمومی اینترپل در سال ۱۹۶۳ مطرح گردیده و به ادبیات پیشگیری ورود پیدا کرد^{۴۲}.

۴-۱. پیشگیری انفعالی

منظور از پیشگیری انفعالی^{۴۳}، در حقیقت نوعی اختار و هشدار به جامعه جهت جلوگیری و همچنین پیشگیری از وقوع قاچاق کالا و ارز و بزه دیدگی در این حیطه است^{۴۴}. در حقیقت، پیشگیری انفعالی مجموعه‌ای از اقدامات و تدابیر را در بر می‌گیرد که بیشتر دارای جنبه پدافندی و دفاعی در برابر بزهکاری به ویژه ارتکاب قاچاق هستند. در این قسم از پیشگیری، ابتکار عمل با بزهکاران می‌باشد؛ بنابراین نوع و کیفیت اقدام‌های

^{۳۹}. Third prevention

^{۴۰}. کشتکار، پیشین، ۶۷.

^{۴۱}. کارت پیلهوری، یک امتیاز است که از سوی سازمان صنعت و معدن و تجارت به مرزنشینان اعطا شده است. این کارت برای افرادی است که از نظر معیشتی در دهک‌های پائین قرار دارند و توسط اداره بازگانی صادر می‌شود. پیلهوری به منظور درآمدزایی و ایجاد اشتغال برای مرزنشینان بوده و هر کسی که این کارت را دارد، باید خودش شخصاً برای واردات و صادرات کالا اقدام نماید و همچنین اجاره کارت، حق وکالت و... شامل این کارت نمی‌گردد.

^{۴۲}. کشتکار، پیشین، ۶۹.

^{۴۳}. Re-active prevention

^{۴۴}. نجفی ابرندآبادی، پیشین، ۷۵۸؛ جعفری پناه، پیشین، ۱۸.

پیشگیرانه، به اقدامات بزهکاران بستگی دارد؛ همچون هشدارهای مرتبط با جرم که عموماً به شکل اختراهای پلیسی به بزه دیدگان یا آماج بالقوه قاچاق داده می‌شود تا بتوانند از قاچاق پیشگیری کرده و یا اثرات ارتکاب آن را کاهش دهند.^{۴۵} مطابق قانون اصلاح مصوب سال ۱۴۰۱، نمونه‌هایی از مصادیق جدید پیشگیری انفعالی در قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ۱۴۰۱ عبارتند از:

- متوقف و بازرسی نمودن وسایل نقلیه‌ای که نسبت به حامل بودن کالا یا ارز و یا ارتکاب قاچاق کالا یا ارز توسط آنان ظن قوی وجود داشته باشد (ماده ۴۲ مکرر اصلاحیه ۱۴۰۱).

- اختصاص هفتاد و پنج درصد از بودجه سنواتی به منظور تجهیز امکانات لازم برای مبارزه و پیشگیری از قاچاق و همچنین هزینه‌های اجرای قانون همانند آزمایش، حمل و نقل و امحای کالاهای ممنوعه (مطابق بند اول ماده ۷۷ قانون اصلاح ابلاغی ۱۴۰۱).

۴-۲. پیشگیری فعال

پیشگیری فعال^{۴۶}، فرایندی از پیشگیری است که در آن مراجع پیشگیری از جرم، ابتکار عمل را در دست دارند و به صورت کاملاً تهاجمی به رویارویی با جرم مورد نظر می‌پردازند. به تعبیر دیگر در پیشگیری فعال به منظور پیشگیری و جلوگیری از وقوع جرائم علی‌الخصوص قاچاق کالا و ارز، اقدام مثبتی انجام می‌گردد.^{۴۷}

نمونه‌های بسیاری از اقدامات پیشگیرانه در جوامع مختلف مشاهده می‌گردد؛ از قبیل برنامه ریزی به منظور پرکردن اوقات فراغت جوانان، نوجوانان و کودکان در معرض خطر بزهکاری و جرم با مشارکت های فعال در زمینه پیشگیری از جرم در سطح محله‌ها شاید بتوان گفت که پیشگیری انفعالی نوعاً بزه دیده مدار است و پیشگیری فعال بزهکار مدار^{۴۸}. نمونه‌هایی از این پیشگیری در قانون جدید عبارتند از:

- اختصاص هفتاد و پنج درصد از بودجه سنواتی به منظور تجهیز امکانات لازم برای پیشگیری از قاچاق (مطابق بند اول ماده ۷۷ قانون اصلاح مصوب ۱۴۰۱)؛ در صورتیکه این بودجه، صرف ابتکار عمل به صورت کاملاً تهاجمی جهت رویارویی با قاچاق گردد.

- اختصاص بیست و پنج درصد از بودجه سنواتی به منظور موارد پژوهشی و آموزشی در امر پیشگیری از قاچاق (مطابق بند دوم ماده ۷۷ قانون اصلاح مصوب ۱۴۰۱).

۵. فرایندهای زمانی پیشگیری از قاچاق کالا و ارز

^{۴۵}. کشتکار، پیشین، ۶۹.

^{۴۶}. Active prevention

^{۴۷}. نجفی ابرندآبادی، پیشین، ۷۵۸؛ جعفری پناه، پیشین، ۱۸.

^{۴۸}. کشتکار، پیشین، ۶۹.

این نوع از تقسیم بندی‌های پیشگیری از جرم، ناظر به مدت زمان مؤثر در پیشگیری است. هم‌چنین با توجه به اثرات هر یک از اقسام ذیل، می‌توان گفت که پیشگیری‌های کوتاه‌مدت، دارای اثرات سطحی‌تر و پیشگیری‌های بلندمدت، دارای اثرات بنیادی‌تر در پیشگیری از ارتکاب جرائم به ویژه قاچاق کالا و ارز در جامعه می‌باشند.

۵-۱. پیشگیری کوتاه‌مدت

پیشگیری کوتاه مدت، شامل ساز و کارهایی است که در مدت زمانی کوتاه‌تر نسبت به قسم مقابل، انجام می‌گردد؛ نظیر تجهیزات نیروی انتظامی و پلیس، تدارک روشنایی بیشتر در کوچه‌ها، خیابانها و اماکن عمومی به منظور کاهش ارتکاب جرایم به ویژه قاچاق کالا و ارز، مدون ساختن قوانین جزایی مناسب و بازدارنده به خصوص در زمینه جلوگیری و پیشگیری از قاچاق کالا و ارز، بستن یا منهدم نمودن محله‌ها و اماکن جرم‌زا، جلوگیری از پخش برنامه‌های خشونت‌زا در تلویزیون و... تا فرصت‌های وقوع و ارتکاب قاچاق را کاهش دهد.^{۴۹}

نمونه‌ای از پیشگیری کوتاه‌مدت در اصلاحیه ۱۴۰۱ عبارت است از ممنوعیت ارائه عمده هر قسم از خدمات نظیر نصب، تأمین قطعات، تعمیر، ضمانت (گارانتی) و بیمه به کالاهای قاچاق (مطابق تبصره ماده ۶ مکرر ۲ اصلاحیه ابلاغی ۱۴۰۱) که موجب کاهش تمایل افسار گوناگون جامعه به عرضه و یا خریداری اجناس قاچاق در بازارهای داخلی و مرزی می‌گردد.

۵-۲. پیشگیری بلندمدت

پیشگیری بلندمدت، به مجموعه‌ای از راهکارها گفته می‌شود که طی فرایند زمانی مدّت‌داری شکل می‌گیرد تا فرصت‌های وقوع و ارتکاب قاچاق کالا و ارز را در آینده کاهش دهد؛ از قبیل فراهم ساختن بسترهای متناسب برای دسترسی اشخاص به موقعیت‌های مناسب و کافی آموزش و پرورش، مدون ساختن و اجرای برنامه‌ها و سیاست‌های کلی به منظور ایجاد اشتغال و فرصت‌های شغلی مناسب برای اعضای جامعه به خصوص جوانان، نقش پیشگیرانه مدارس به وسیله ارتقاء کیفیت و محتوا برنامه‌های تربیتی و آموزشی، تلاش برای حصول به عدالت اجتماعی و کاهش شکاف اقتصادی در بین افسار گوناگون جامعه.^{۵۰}

نمونه‌ای از پیشگیری‌های بلندمدت که در اصلاحیه ۱۴۰۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز آمده است، اختصاص بیست و پنج درصد از بودجه سنواتی به منظور موارد پژوهشی و آموزشی در امر پیشگیری از قاچاق می‌باشد (مطابق بند دوم ماده ۷۷ قانون اصلاح مصوب ۱۴۰۱).

^{۴۹}. همان، ۶۸.

^{۵۰}. کشتکار، پیشین، ۶۸.

نتیجه گیری

آثار مخرب قاچاق کالا و ارز بر اقتصاد و سرمایه گذاری‌های سالم در کشور بر همگان روشن است؛ لذا پیشگیری و مقابله جدی با این پدیده شوم ضرورت دارد. در این پژوهش به انواع پیشگیری از قاچاق کالا و ارز یعنی رویکردها، سطوح، فرایندها و فرایندهای زمانی پیشگیری پرداخته شد. مطرح شد که پیشگیری از قاچاق دارای دو رویکرد کیفری و غیرکیفری است. اگر پیشگیری مورد نظر، از طریق جرم انگاری، تهدید کیفری تابعان حقوق کیفری و اجرای مجازات متناسب، کارآمد و بازدارنده برای نقض‌کنندگان ممنوعیت‌های کیفری در حیطه قاچاق کالا و ارز باشد، پیشگیری کیفری نامیده و به دو دسته عام (ارعاب و سوسه‌شوندگان ارتکاب قاچاق) و خاص (پیشگیری از تکرار بزه توسط شخص بزه‌کار) تقسیم می‌شود؛ از جمله مصادیق پیشگیری کیفری در اصلاحیه ابلاغی سال ۱۴۰۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز، می‌توان به اعمال حداکثر مجازات مربوط به کالای مجاز مشروط برای قاچاق کالاهایی که مطابق مصوبات هیئت وزیران یا سایر مراجع قانونی، بر اساس مقتضیات و شرایط خاص ورود و خروج آن‌ها ممنوع اعلام شده، اشاره نمود.

چنانچه پیشگیری مورد نظر، شامل به کارگیری تدابیر پیشگیرانه و توسل به اقدام‌های غیرسرکوب‌گر و غیر قهرآمیز قبل از وقوع جرم باشد، پیشگیری غیر کیفری خواهد بود که بر دو قسم اجتماعی (اقدامات پیشگیرانه در کلیه محیط‌های پیرامون شخص به منظور پیشگیری از قاچاق) و وضعی (برخطر ساختن ارتکاب قاچاق کالا و ارز و کاهش جذابیت موضوع جرم برای اشخاص) است. ایجاد و بهره برداری از سامانه‌هایی من جمله سامانه مقررات تجاری، سامانه گمرکات کشور، سامانه جامع تجارت و دیگر سامانه‌های مرتبط از جمله مواردی است که به منظور پیشگیری وضعی از قاچاق کالا و ارز در اصلاحیه ابلاغی ۱۴۰۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز آمده است.

پیشگیری از قاچاق، از منظر سطح بندی یا اولیت به سه قسم اولیه (کنترل و تغییر شرایط جرم زای محیط و اجتماع از نظر ارتکاب قاچاق)، ثانویه (کنترل اشخاص در معرض ارتکاب قاچاق) و ثالثه (جلوگیری از تکرار قاچاق و اصلاح و بازپروری مرتکبین قاچاق) تقسیم می‌شود. مکلف شدن رئیس جمهور یا نماینده وی به «برگزاری جلسات ستاد مبارزه با قاچاق»، اختصاص بودجه به امور پژوهشی و آموزشی در امر پیشگیری و مبارزه با قاچاق و همچنین تعلیق کارت پیلهوری، نمونه‌هایی از پیشگیری در سطوح مذکور می‌باشند که در قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ابلاغی سال ۱۴۰۱ بیان شده‌اند.

فرایندهای پیشگیری از قاچاق، بر دو نوع انفعالی (اقدامات و تدابیر دفاعی در برابر ارتکاب قاچاق و نوعی اختطار و هشدار به جامعه) و فعال (روشی تهاجمی در رویارویی با قاچاق و ابتکار عمل در دست مراجع پیشگیری از قاچاق) است. قرار دادن بودجه جهت تجهیز امکانات لازم برای مبارزه و پیشگیری از قاچاق کالا و ارز، از جمله موارد این پیشگیری در قانون اصلاح ابلاغی ۱۴۰۱ می‌باشد.

فرایندهای زمانی پیشگیری از قاچاق کالا و ارز نیز با توجه به مدت زمان مؤثر در پیشگیری به کوتاه مدت و بلند مدت تقسیم شده‌اند. از جمله مصادیق پیشگیری کوتاه مدت در قانون اصلاح قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز ابلاغ شده در سال ۱۴۰۱، ممنوعیت ارائه عمده هر قسم از خدمات به کالای قاچاق، من جمله نصب، تأمین قطعات، خدمات، ضمانت و هم‌چنین اختصاص بودجه سنواتی به منظور آموزش و پژوهش در امر پیشگیری از قاچاق، از مصادیق پیشگیری بلند مدت می‌باشد.

ذیل گفتار بالا، به منظور پیشگیری از قاچاق کالا و ارز، نوآوری‌های مثبتی در اصلاحیه جدید این قانون ارائه شد که ضمن بررسی آنها، حسب مورد ذیل رویکردها، سطوح، فرایندها و فرایندهای زمانی پیشگیری از قاچاق تقسیم بندی و قرار داده شد.

با توجه به یافته‌های پژوهش صورت گرفته، موارد ذیل، پیشنهاد می‌گردد:

۱. تقویت ابزارهای گمرکی برای پیشگیری از ورود کالای قاچاق به سطح عرضه، می‌تواند یک پیشگیری با رویکرد غیرکیفری، از سطح اولیه پیشگیری، دارای فرایند پیشگیری فعال و از جهت زمانی، پیشگیری کوتاه مدت از جرائم قاچاقی محسوب می‌شود که از هزینه‌ها و خسارات سنگین ناشی از مبارزه با وقوع قاچاق کالا و ارز در داخل کشور جلوگیری می‌نماید.

۲. رویکردهای پیشگیری از قاچاق به خصوص پیشگیری غیر کیفری از نوع اجتماعی در جامعه تقویت گردد، گرچه که این رویکرد از پیشگیری، اغلب در سطوح اولیه و ثانویه پیشگیری و با فرایند زمانی پیشگیری بلند مدت میسر است؛ لکن می‌تواند به صورت فرایند پیشگیری فعال عمل کرده و در دراز مدت اثرات سازنده، بنیادین و کارآمدی را در زمینه پیشگیری قاچاق، ایجاد کند.

۳. قانون گذار می‌تواند، به جای اعمال پیشگیری کیفری از قاچاق کالا و ارز، به توسعه ضمانت اجراهای اداری جایگزین مجازات همچون لغو امتیازات بپردازد.

۴. علی‌رغم اینکه مجازات تکمیلی قاعدتاً ناظر به اشخاص حقیقی است و نظر به اینکه قاچاق کالا و ارز صرفاً به واسطه اشخاص حقوقی و شرکت‌ها، معمول می‌گردند؛ فلذا قانون گذار می‌تواند استثنائاً اینگونه مجازات‌ها را در خصوص اشخاص حقوقی نیز اعمال نماید.

۵. ضابطان گمرک می‌توانند با بهره‌گیری از هوش مصنوعی و پهبادها (مانیتورینگ محیطی)، در محیط‌هایی که ممکن است قاچاق در آنها به وقوع بپیوندد، در مسیر اعمال پیشگیری وضعی از قاچاق کالا و ارز گام بردارند؛ فلذا دولت نیز مکلف گردد که زمینه تحقق این مهم را فراهم نماید.

۶. اجرای بهینه قواعد و ضوابط عدم ریجستری کالاهای قاچاق و عدم ارائه خدمات پس از فروش به این کالاها و مآلاً آگاه سازی مردم به این امر، در راستای پیشگیری اجتماعی از قاچاق کالا و ارز، از دیگر مواردی است که پیشنهاد می‌گردد.

۷. تشدید تدابیر تمهیدی توسط دولت، جهت مانعیت خرید و فروش کالا و ارز قاچاق شده، اعمال مجازات‌های محرومیت از خدمات اجتماعی و آگاه سازی مردم در این راستا، می‌تواند نقش مهمی در کنترل اینگونه جرایم ایفا نماید.

منابع:

۱. اردبیلی، محمد علی. «پیشگیری از اعتیاد» (مجموعه مقالات همایش بین‌المللی علمی-کاربردی جنبه‌های مختلف سیاست جنایی در قبال مواد مخدر). روزنامه رسمی ایران، ۱۳۷۹.
۲. اردبیلی، محمد علی. حقوق جزای عمومی، جلد نخست. تهران: میزان، ۱۳۹۶.
۳. اصلانی افراشته، امیر. «قاچاق کالا در ایران و ارائه مدلی مفهومی بر اساس علل و پیامدهای آن». مقاله ارائه شده در دومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت و مهندسی صنایع، شرکت مدیران ایده پردازان پایتخت ایلیا (تهران)، ۲۷ اسفند ۱۳۹۴.
۴. بلیکی، نورمن. طراحی پژوهش‌های اجتماعی. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نی، ۱۳۹۰.
۵. جعفری پناه، حسین. «نقش فناوری در پیشگیری از جرم». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، همدان: دانشگاه بوعلی سینا، ۱۳۹۴.
۶. خانی، سعید. «بررسی راهکارهای پیش‌گیری وضعی از قاچاق کالا با رویکرد انتظامی». فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، ۴(۱۳۹۲)، ۱۳۳-۱۴۹.
۷. سلاجقه، سعادت. «پیشگیری موقعیت مدار از قاچاق کالا در قانون امور گمرکی». فصلنامه تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری، ۴۰(۱۳۹۸)، ۵۷-۷۷.
۸. سلسله جلسات کمیسیون‌های تخصصی مجلس شورای اسلامی ایران، کمیسیون امور داخلی کشور و شوراها، مورخ ۱۴۰۲/۶/۲۲، جلسه (۴۵۷)، بررسی طرح‌ها و لوایح ارجاعی به کارگروه‌های تخصصی با حضور کارشناس مرکز پژوهش‌ها و دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط
۹. کاتینگهام، جان. «فلسفه مجازات». ترجمه ابراهیم باطنی و محسن برهانی، فصلنامه فقه و حقوق، ۴(۱۳۸۴)، ۱۴۷-۱۷۰.
۱۰. کشتکار، رسول. «نقش تعامل برون سازمانی روسای کلانتری در پیشگیری از جرائم». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه علوم انتظامی امین، ۱۳۹۲.
۱۱. کلارک، رونالد وی و ایک، جان ای. جرم‌شناسی پیشگیری. ترجمه مهدیه تقی زاده و مهدی مقیمی. تهران: سازمان زرد (دفتر تحقیقات کاربردی فرماندهی انتظامی تهران بزرگ)، ۱۳۸۸.
۱۲. گسن، ریموند. «روابط میان پیشگیری وضعی و کنترل بزهکاری». ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، مجله تحقیقات حقوقی، ۱۲۲، ۱(۱۳۷۶)، ۶۰۵-۶۲۸.
۱۳. معظمی، شهلا. «پیشگیری جرم شناختی». فصلنامه پژوهشی تحلیلی و آموزشی مجد، ۱(۱۳۸۶).
۱۴. معین، محمد. فرهنگ فارسی. گرد آورنده عزیزالله عزیز زاده. تهران: آدنا، ۱۳۸۶.
۱۵. منصوری محمدآبادی، سلیمان. «الگوی سیستم‌های نرم مدیریت به منظور پیشگیری از قاچاق کالا». فصلنامه پژوهش‌های دانش انتظامی، ۲۳، ۴(۱۴۰۰)، ۱۴۹-۱۷۴.

۱۶. موسوی، احمد. «الگوی پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز مبتنی بر اندیشه فرماندهی معظم کل قوا». فصلنامه علمی پژوهش‌های مدیریت انتظامی، ۱(۱۴۰۰)، ۹-۲۸.
۱۷. علی حسین نجفی ابرندآبادی. «پیشگیری از بزهکاری و پلیس محلی». مجله تحقیقات حقوقی، ۲۶(۱۳۷۸)، ۱۲۹-۱۵۰.
۱۸. نجفی ابرندآبادی، علی حسین. پیشگیری عادلانه از جرم (مندرج در علوم جنایی) (مجموعه مقالات در تجلیل از استاد دکتر محمد آشوری). تهران: سمت، ۱۳۸۳.
۱۹. نجفی ابرندآبادی، علی حسین. «تقریرات درس جرم‌شناسی مقطع دکتری (مباحثی در علوم جنایی)». گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران، ۱۳۸۰.
۲۰. نصر، امین. «آسیب‌شناسی سیاست جنایی ایران در قبال قاچاق کالا و ارز با تأکید بر قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲». فصلنامه علمی حقوق و مطالعات نوین، ۲(۱۴۰۰)، ۱-۲۰.
۲۱. ولیدی، محمد صالح. «نگاهی به خلأ قانونی و کاستی‌های کاربردی قوانین راجع به قاچاق کالا و ارز». فصلنامه علمی تحقیقات حقوقی بین‌المللی، ۱(۱۳۸۶)، ۲۷۹-۳۴۰.